

Trianon – magyaron túli szemmel

Ez az írás nem Trianonról, hanem a szemléletéről szól. És nemcsak a Trianonban aláírt békeszerződéséről, hanem az 1947-es párizsiéről is. Mivel országunkat, melybe mi, hetvenhárom éven aluliak beleszülettünk, nem „trianoni”, hanem „párizsi” határok veszik körül.

A száz éve megkötött trianoni békeszerződés mindössze tizennyolc évig volt érvényben. Nyolcvankét évvel ezelőtt, 1938. november másodikán, az első bécsi döntéssel hatályát veszítette. Ezt akkor mindenki tudta. A magyar küldöttség hozza haza „a trianoni békeszerződés szét szakítását jelentő új szerződéseket, az új Magyarország térképeit...” „A trianoni halált feltámadás követi” (*Az Est*, 1938. november 4.). „A bécsi döntés nyomán leomlott trianoni határon át tízmillió magyar testvéri kézfogása és boldog összeölelkezése volt a mai nap is.” (*Dunántúl*, 1938. november 4.) „A magyar igazság széttörte a trianoni rabbilincseket...” (*Friss Újság*, 1938. november 4.) „A trianoni békediktátumot megdöntő bécsi döntőbírói ítélet...” (*Népszava*, 1938. november 4.) És így tovább. Magyarország a Trianonban elvesztett területek jelentős részét visszakapta (-szerezte) 1938 és 1941 között. Állampolgárainak a száma nagyjából hatmillió fővel, hetven százalékkal nőtt. Ez az igen jelentős növekmény a második világháborúval, a tengelyhatalmakkal, a hitleri Harmadik Birodalommal együtt veszett el. Ezen

veszteség következtében akkora ma Magyarország, amekkora.

Aki a jelenleginél jóval nagyobb Magyarországot siratja Trianonnal az ajkán, 1947 helyett gyászolja 1920-at. Az első világháború elvesztése helyett a másodikét. Az Osztrák–Magyar Monarchia és a Német Császárság széteséséhez kötött veszteség helyett a Harmadik Birodalom és a tengely, a fasizmus és a nemzetiszocializmus széteséséhez kötöttet.

Aki őszintén akar beszélni erről és tabukat óhajt dönteni – erről beszéljen. Mert más Trianon-tabukkal ellentétben, ez még megdöntetlen.

Trianon (Párizs) a partikuláris gondolkodás meghaladásának kiváló próbája. A partikuláris gondolkodás legfőbb jellegzetessége, hogy a jó-rossz, helyes-helytelen, igaz-igaztalan ellentétpárokat hatályon kívül helyezi. Ezek ugyanis olyan értékeket feltételeznek igazodási pontként, amelyek egyetemesen, tehát valamennyi érdekelt félre nézve érvényesek.

Egyszerű példa. Jó-e, ha a bíró a focimeccsen tizenegyest ítél? Jó annak a félnek a partikuláris megítélése szerint, akinek javára megítélték. Rossz ama fél partikuláris megítélése szerint, aki ellen megítélték. A partikuláris megítélésből kilépve a labdarúgás egyetemes érdekei szerint pedig jó, ha a tizenhatoson belül valamely védő szabálytalanságot követett el, és rossz, ha nem.

A fenti példából látható, hogy a partikuláris megítélés egybeeshet

az általános érvényűvel. Az adott esetben az egyik félének feltétlenül egybe is kell esnie. Ettől azonban az ő megítélésének partikuláris jellege megmarad, nem tesz szert általános érvényre, hiszen más esetekben akkor is jónak ítéli a tizenegyessel kapcsolatos, csapata számára kedvező döntést, és rossznak a kedvezőtlen, ha az bírói tévedésen alapul.

A Trianonról (Párizsról) tett megállapítások tehát attól még nem lesznek egyetemesen érvényesek, ha Trianonra (Párizsra) nézve helyesek. Csak akkor, ha az, aki megtette őket, elszakad a partikuláris szemlélettől, vagyis a területvesztéseket, területgyarapodásokat, egy ország lakosságának nemzeti, etnikai, nyelvi, vallási megoszlását, annak változását ugyanolyan értékek, elvek szerint ítéli meg, bármely országról és bármely történelmi eseményről legyen szó. Trianonról vagy Bosznia annektálásáról, Erdélyről vagy Kelet-Poroszországról vagy a román többségű (pláne román-szász többségű) Erdély és Magyarország 19. századi uniójáról.

A tizenegyes-szituáció önmagában megítélhető, és az ítélet nem lehet összetett. A megítélés nem függ attól, hogy mi történt a meccsen addig, mi történhet azután, és az ítélet nem lehet árnyalt. Nem töprenghet senki azon, hogy tizenegyes helyett nem lett volna-e helyesebb tizenhármast vagy kilencest adni.

Trianonnal (Párizssal) nem ez a helyzet. Ezek a szerződések rengeteg összefüggő elemből állnak, a bennük meghatározott határvonalak minden pontja külön is megítélés tárgya lehet, miként a haderőre, a kártérítésre, a kisebbségi jogokra stb. vonatkozó részei is. Továbbá az

ítélet nem lehet független az előzményektől és a következményektől, sem attól a folyamatától, amelyben ezen szerződések lehetősége előállt, sem annak a világnak a megítélésétől, amely akkor köszöntött volna be, ha ezen szerződések lehetősége nem áll elő, mert nem azok győznek, és nem azok vesztenek, akik.

Az egyszerű ítéletekről könnyű belátni, hogy partikulárisak. Az árnyalt és komplex ítéletekről viszont nem könnyű megállapítani, hogy mennyiben azok, mennyiben nem.

A megítélés és a megélés két különböző dolog. Az egyik az értelem, a másik az érzelmek dolga. Az első elszakítható a partikularitástól, a másik nem. Egy értelmes szurkoló, aki magát a játékot még a csapatánál is jobban szereti, helyesnek ítélni, hogy a bíró a csapatára nézve kedvezőtlen döntést hozott, de ettől az még fájhat neki. Egy bűnöző édesanyja elfogadhatja, hogy a szeretett fia ugyanolyan büntetést kap a bűnéért, mint más elkövetők, de annál nincs magától értetődőbb és jogosultabb dolog a világon, mint hogy a saját fiának a büntetése jobban fáj neki, mint a más fiáé. Mi több, jobban, mint a fia által kifosztott áldozatok vesztesége.

Ebből az is következik, hogy az igazság nem jár feltétlenül együtt a jogosult fájdalommal. Miként a jogosult örömmel sem.

Trianon többeknek okozott örömet, mint fájdalmat. Az elcsatolt részek és a csonkán maradt ország magyar identitású lakosságának túlnyomórészt fájdalmazt okozott, az elcsatolt részek és a területszerző országok többségi nemzeteinek pedig általában örömet. Ez utóbbiak jóval többen voltak. Ez azonban még nem igazolja Trianont.

Irreális elvárás, hogy Trianon (Párizs) szemléletében a partikularitástól elszakadó szemlélet a magyar vagy bármely érintett nemzet körében domináns legyen. Ez tömeglélektani képtelenség. Mindazonáltal nem mindegy, hogy az árral szemben haladó kisebbség mekkora és a mérete miként alakul. Ez a kisebbség bizonyára akkor válhat dominánssá, amikor ez a dominancia már érdektelen. Amikor az érintett nemzetek az időmúlás folytán már nem érzik érintettnek magukat. Trianon (Párizs) elmerül a múltban, megmaradó következményei kvázi „természetes” adottságként tűnnek föl a nagy többségnek, amely számára (és ezzel együtt a politikusok számára) érdektelenné válik a témakör, s afölött a kor történész specialistái és független gondolkodók, alkotók veszik át az uralmat.

Ez az eléréktelenedési folyamat volt már előrehaladottabb állapotban is a rendszerváltás előtti évtizedekben, mint amilyenben most van és feltehetőleg lesz Trianon centenáriumának fölhajtása nyomán. Amikor azonban előrehaladottabb állapotban lehetett, akkor a témakör kezelésének súlyos politikai korlátai voltak.

„Magyar az, akinek fáj Trianon.” Ez az érdekes szlogen jól jellemzi azt a felfogást, amely Trianon (Párizs) eléréktelenedésében a nemzet pusztulásának, önvesztésének folyamatát látja. Ha egyre kevesebb ma-

gyarnak egyre kevésbé fáj Trianon, akkor egyre kevesebb a valóban magyar magyar, akkor egyre kevésbé magyar a magyar.

Az Arcanum tanúsága szerint ez a szlogen csupán 2000 körül keveredett bele a magyar közbeszédbe. Akkor, amikor az első Orbán-kormány jelöltjével, Boross Péterrel szemben Patrubány Miklós igyekezett (sikerrel) elnyerni a Magyarok Világszövetsége elnöki tisztét. Az MVSZ mára már teljesen eljelentéktelenedett, de akkor még számottevő közéleti tényező

A magyar delegáció a békefeltételek átvétele után a francia külügyminisztérium lépcsőjén, 1920. január 13-án (kép forrása: mta.hu)

volt. Patrubány és hívei ismételtették beszédeikben ezt a szlogent, amelyet akkor még a magyar sajtóban senki sem tulajdonított Illyés Gyulának. Sőt, Csáky Pál, akkori szlovák miniszterelnök-helyettes éppen Illyés Gyulára hivatkozva állította szembe ezzel az állítással azt, hogy „az a magyar, aki annak tartja magát”.

Akkortól tulajdonítják Illyésnek a magyar sajtóban a magyarságnak ezt a trianonos kritériumát, amióta 2008. június 7-én fölavatták Tiszalucan az ország első Trianon terét, s a tér egyik házának falára odapingálták ezt a szöveget, s aláírták Illyés nevét.

Semmilyen hiteles dokumentum nem igazolja, hogy Illyés ezt írta vagy mondta volna. Illyés autentikus (és elég problematikus) válasza arra a kérdésre, hogy „Ki a magyar”, ott van e cím alatt írt 1939-es esszéjének záró soraiban, de ezzel most

nem foglalkozunk. A Trianon Kutatóintézet folyóiratának, a *Trianoni Szemlé*nek a 2015-ös évkönyvében többeknek fölteszik a kérdést, hogy mit gondolnak erről az „Illyés Gyulának tulajdonított” mondásról. Ha pedig még a *Trianoni Szemlé*ben sem mernek másként fogalmazni, akkor biztosra vehetjük, hogy a szlogen ilyenlégi eredete fölöttébb bizonytalan.

De most itt számunkra nem is ez az érdekes. Hanem az, amit az egyik megkérdezett, Fricz Tamás mondott: „Vigyázni kell, mert csapdákat is rejt magában ez a mondás. [...] ...a nemzeti magyar társadalomnak fontos Trianon, velük kapcsolatban ez elmondható. De van egy másik Magyarországunk, amelyik másképp gondolkodik mindenről, ami a történelemben fontos csomópont. Trianon számukra nem úgy fontos, mint nekünk, nem elsődleges kérdés. És ha azt mondjuk, hogy magyar az, akinek Trianon fáj, akkor ebben az állításban benne rejlik az a veszély, hogy kimondjuk: a másik Magyarország nem magyar. Ezen gondolkoztam egyébként az interjú előtt, mert tulajdonképpen ez azt jelenti, hogy aki nem képes a trianoni traumát átérezni, akkor az nem magyar? Ezért veszélyes ez a mondat. Én itt óvatosságra intek, mert azzal valamit kezdenünk kell, hogy él ebben az országban több millió ember, aki nem úgy gondolkodik, mint mi. Nekünk fáj Trianon. De ennek a másik oldalnak, nevezzük baloldalnak vagy liberális oldalnak, nem fontos vagy közömbös. És ha kimondjuk róluk, hogy nem magyarok, ez azért nagyon meredek...” Érdekes módon, a három megkérdezett közül a két „legnemzetibb”, Fricz és Bodó Barna fejezte ki kéte-

lyeit az állítással kapcsolatban, és az ehhez a körhöz csak valamivel lazábban kötődő Sára Sándor azonosult vele.

A lényeg az, hogy azt a több milliót a legrosszabb indulattal sem lehet kivonni a magyarságból. Mégpedig nem azért, mert baloldaliak vagy (és) liberálisok, ez a címkézés pusztán politikai késztetés. A baloldalt, a liberálist a szellemi színpadon azon a pontján, ahová Fricz vetődött a rendszerváltás után, simán ki lehet tagadni a nemzetből, ez nem szokott problémát okozni. Ez a több millió azonban erős irányzatos elkötelezettséggel többnyire nem rendelkező, hétköznapi emberek politikailag vegyes halmaza, amellyel senki nem kerülhet szembe, aki hatalomra kíván kerülni, vagy abban meg akar maradni.

Ez a többmillió Trianon-indifferens tábor kétségtelenül a világháború utáni évtizedekben alakult ki, a párizsi békeszerződés után. Ezek szerint ezt a Trianon-indifferenciát igazából Párizs-indifferenciának kellene neveznünk, de persze nem lehet, mert Trianon számunkra csak ezt az egy dolgot jelenti, Párizs pedig milliót.

Magyarország határait illetően a Párizs utáni helyzet nagyon csekély különbséggel megegyezett a Trianon utánival. Abban azonban, ami az indifferencia szempontjából lényeges – éppen ellentétesek voltak. És nemcsak Moszkva és a kommunisták, hanem az egész világ miatt.

Trianon után (szinte) minden magyar úgy érezte és úgy is érezhette: ez nem maradhat így! Párizs után szinte minden magyar úgy érezte és úgy is érezhette: ez nem változhat meg! Trianon után a vesztes

és a győztes államok nem alkottak közös szövetségi rendszereket. Az első világháború utáni rendezésben benne volt és megvalósult a következő, újrendező világháború lehetősége. A második világháború utáni rendezésben (és az atomfegyver fenyegetésében) benne volt és megvalósult a világháború nélküli világ lehetősége. Az első világháború után megmaradt és megvalósult a vesztes államok szövetségének lehetősége a legerősebb vesztes, Németország vezetése alatt, amelyhez a győztesek közül Olaszország is csatlakozott, és amely a Molotov–Ribbentrop-paktummal teljessé vált. Igaz, hogy csak rövid időre, de ez a rövid idő döntő jelentőségű volt Trianon revíziója szempontjából, mert ez tette lehetővé a legnagyobb, legnépesebb, gazdaságilag is, érzelmileg is legfontosabb területrészt, Észak-Erdély visszatérését. A magyar kommunisták és nacionalisták közös tabuja, hogy Észak-Erdélyt Sztálinnak, a Molotov–Ribbentrop-paktumnak, a Nagy-Románia lekicsinyítésében való szovjet érdekeltségnek is köszönhették.

A második világháború után valamennyi vesztes állam bekerült a győztes államok vezetete két szövetségi rendszer valamelyikébe. A legnagyobb vesztes, a kettévált Németország mindkettőjébe. A vesztesek a győztesek felügyelete alá kerültek, területükön a győztesek csapatai állomásoztak állandó jelleggel. Nem éleződhettek ki sem a szövetségi rendszerek belső kohézióját gyengítő, sem a szövetségi rendszerek közötti háború (tehát világháború) veszélyét növelő területi kérdések.

Ez a helyzet törvényszerűen vezetett el a Trianon-rezignáción keresz-

tül a Trianon-indifferenciához nálunk és annak megfelelőihez másutt.

Minden ellenkező híreszteléssel szemben maga Trianon (vagy Párizs) nem volt tabu a pártállami Magyarországon. Része volt a tananyagnak, föl kellett mondani Lenin álláspontját az első világháború utáni „imperialista rablóbékéről”. A revízió fölvetése esett tilalom alá, és mindent elkövettek annak érdekében, hogy a világháború utáni generációk ne érezhessék át, milyen megrázó volt a Trianon-sokk, mennyire magától értetődött a revízióra való törekvés, és milyen elementáris erejű közösségi élmény volt az elszakított területek visszatérése. Ezek a tilalmak nyilván előrevitték a Trianon-indifferenciához vezető folyamatot, de az enélkül is végbement volna.

Az NDK a megalakulása után szinte azonnal elismerte az Odera–Neisse-határt. Az NSZK csak húsz évvel később. Az NDK-ban nem lehetett megkérdőjelezni a határokat, az NSZK-ban szólásszabadság volt, és irredenta szervezettek működhettek, miként működhetnek ma is. Mégsem érzékelhető, hogy az egykori NDK területén erősebb lenne az indifferencia, mint Nyugaton. Sőt. A változtatás lehetetlenségének nyilvánvalósága erősebb tényező, mint a négy évtizedig hatályos tabu.

Németország ma a kontinens és az Európai Unió legerősebb, legtekintélyesebb állama. De ez a változtathatatlan tényén semmit nem változtat. A volt Szovjetunió kívül Európa egyetlen országa, ahol területéért háború folyt a pártállami rendszerek felbomlása után, a szövetségi rendszerek kívül maradt Jugoszlávia volt.

Látjuk, hogy az elérdetelenedési folyamatot valamennyire vissza lehe-

tett fordítani a rendszerváltás után. De mennyire és milyen tartósan? Akkor, amikor Trianon fölforrósításához semmilyen tétet, semmilyen változtatási, cselekvési lehetőséget nem lehet hozzákötni? Amit ugyanis jobb híján hozzákötnek, annak semmi köze Trianonhoz és Párizshoz. Nem ütközik a békeszerződésekbe „a határok fölötti nemzetegyesítés”, a magyar kisebbségek támogatása, finanszírozása bármilyen üdvös vagy átkos formában. Még a kulturális, politikai, gazdasági és egyetemi élet fölötti meghatározó „anyaországi” befolyás kialakítása és az állampolgárság kiterjesztése sem. Ezt éppen az emberek, pénzek, kulturális és egyéb javak EU-n belüli szabad áramlása teszi lehetővé. Emiatt nem gátolhatják ezt az érintett államok akkor sem, ha szándékukban állna. A származás szerinti megkülönböztetés uniós tilalma korlátozhatná ezt elvileg (leginkább az állampolgárság esetében) csekély mértékben, ha nem lenne ez a tilalom olyan könnyen megkerülhető. De mindenestre ennek sincs köze a békeszerződésekhez.

Ahogy Mohácsról, úgy Trianonról is tudni fogják öt évszázad múlva is utódaink, hogy Magyarország történetének sorsdöntő fordulata volt, és miként Mohács esetében, új értelmezések, művek, kutatási eredmények nyilván felizzítják majd időközönként a róla folytatott vitát, és fölerősítik

az iránta való érdeklődést. De ahogy Mohács vagy a tatárjárás fájalmát sem lehet közéleti hatóerőként elevenen tartani, nyilván Trianonét sem. Tegyem hozzá, a holokauszét sem.

Az ország lakosságának túlnyomó része számára Magyarország az a kis ország, amelybe beleszületett. Akik éltek nagyobb Magyarországon legalább akkora gyerekként, aki már tudja, hol él, aggastyánok. Már azok is erős kisebbségben vannak (vagyunk), akiknek a szülei még, ha nem is a nagy, de a nagyobb Magyarországon éltek le tudatos életük néhány évét. Mire eljön Trianon százhuszadik évfordulója, már mi is nagyon öregek leszünk. Mire eljön a százötvenedik, nem leszünk. A gyerekeink lesznek az akkori aggastyánok, és az unokáink mozgatják a szellemi életet. Őket pedig dédszüleik gyerekkora érzelmileg már nem befolyásolja.

Ha az állami emlékezetdiktátorok a fejük tetejére állnak, akkor is egyre csökken majd a társadalmi ellenállás a partikularitásból kiemelkedő Trianon- (Párizs-) szemlélettel szemben. Talán közeledik az idő, amikor a Trianonról (Párizsról) szóló elemzések jellemzően számba veszik, egymás mellé helyezik és szintetizálják a különbözőképpen érintett nemzetek, társadalmak partikuláris érdekeit, érzelmeit és érveit.

És akkor látni fogjuk Trianont élesebb – magyaron túli – szemmel.